

ЧАРІВНИЙ СВІТ ІРАНСЬКИХ КАЗОК

Любий читачу! Сьогодні в тебе щаслива нагода читати іранські народні казки рідною мовою. Чому, власне, іранські, а не перські? Для цього слід дещо з'ясувати. Назва країни Іран походить від назви арійських племен (аріїв, аріанів), далеких предків сучасних іранців, які емігрували на цю частину території ще в 1500-1000 роках до нашої ери. Найдавніша історична область Ірану Фарс на півдні країни (головне місто Шіраз) стала відома Європі в грецькій передачі саме як Персія, Персида. Стара назва Персія вживалася аж до 1935 року, коли іранський шах Реза зажадав, щоб його країну всі інші так само називали Іраном. Коли ми кажемо «перські казки», то це данина радше історичній традиції, це те саме, що сказати «перські килими», «перська зброя», «перська література» взагалі. І це цілком вірно. А коли ми кажемо «іранські народні казки», то маємо на увазі передусім усний фольклор — казки, легенди, байки, притчі іранського народу та інших споріднених народів, які населяють сучасний Іран.

Пропоновані казки перекладено з книги під оригінальною назвою «Сорок казок», яку впорядкував і адаптував відомий іранський літературознавець Манучегр Карімзаде. Він дещо спростив складні й важкозрозумілі місця для сучасного іранського читача, уникнув зайвих повторів і наприкінці книги подав великий словник виразів, які неможливо знайти в сучасних словниках перської мови. Це можна пояснити тим, що казки до своєї книги він брав із записів, виданих відомими іранськими збирачами казок Кугі Кермані та Мохтаді Собхі, де тексти були опубліковані в первинному їх звучанні, а також з інших фольклорних видань. Те саме спостерігається й в українських народних казках, записаних українськими фольклористами й письменниками наприкінці XIX — початку XX століття. Їхнє прочитання потребує певної філологічної підготовки, аби не заглядати раз-по-раз до словника чи приміток, та відмінної мовно-генетичної пам'яті. Важко буде витлумачити іранцеві, який читатиме українські народні казки, хто такі коза-дереза, довгомудик, Івасик-Телесик, чому в казці «Язиката Хвеська» ліс «притхнувся», а дід «заховав» бабу («Дідова дочка та бабина дочка»), або ж таке місце: «Пішов півник до моря води прохати: — Море, море, дай води! — Нащо води? — Турі вода. Там і Турька лежить і не дише уже, крильцями, ніжками не колише уже!» («Як півник до моря по воду ходив»).

Перекладачеві іранських казок доводиться долати такі ж труднощі не лише літературного, а й мовного характеру. Сучасні іранці не розуміють в казках багатьох місць (навіть самої назви казки «Качале мам-сейяг», у нашому перекладі «Шолудивий лисань»), проте вони сприймають їх цілком органічно, і навіть елементи афганської мови пушту («П'ятниця, Субота і Неділя») не викликають у них застережень.

Задля справедливості треба зазначити, що український читач давно вже знайомий з іранськими казками завдячуючи відомому збірнику «Тисяча й одна

ніч». Науково доведено, що найдревнішу основу цих арабських казок становить індо-іранський елемент, передусім чарівні казки та казки про тварин. Уже в стародавньому Ірані був відомий збірник під назвою «Газар афсанак» («Тисяча казок»), писаний мовою пеглеві, який став відправним пунктом формування всього арабського циклу. Саме рамкове оформлення «Тисячі й однієї ночі» виразно індо-іранського походження, і безумовно іранськими виглядають імена головних героїв — царя Шагріяра та візирівни Шагрезади.

Зайве казати, який величезний вплив справила «Тисяча й одна ніч» на європейську літературу. Нею цікавилися не лише вчені-сходознавці, перекладаючи арабські тексти й подаючи до них ґрунтовні коментарі, а й відомі письменники. Це зацікавлення знайшло відбиток, зокрема, у творчості Вільгельма Гауфа (1802-1827), який дав відмінну інтерпретацію казок «Тисячі й однієї ночі». Не можна оминати й тієї цікавої обставини, що й Гауф надихнувся відомого українського письменника Олександра Олеся (псевдонім Олександра Івановича Кандиби, 1878-1944) на переклад своїх казок. Крім того, Олександр Олесь переказав ще три казки з «Книги тисячі й однієї ночі», беручи за основу повний, з хорошим коментарем переклад німецькою Макса Геннінга (1895-1899), а саме «Рибалка і заворожене царство», «Подорожі Сіндбада-морехода» та «Лампа Аладдіна».

Велике зацікавлення Сходом у Європі XVIII-XIX ст. не могло не позначитися на творчості невтомних збирачів німецького та європейського фольклору Вільгельма та Якова Ґрімм. У їхньому опублікованому збірнику «Казки для дітей та родини» можна знайти східні сюжети й навіть оригінальні східні казки. Казка «Столику-накрійся, золотий віслюк та палиця з мішка» є буквральним повторенням відомої іранської народної казки «Така собі коза» (в нашому перекладі «Капосна коза»), і читач може в цьому легко переконавшись, узявши до рук існуючі на сьогодні два українські переклади казок братів Ґрімм: один виконаний Євгеном Поповичем та Сидором Сакидоном (доступний в інтернеті), а другий Романом Матієвим та Орісею Кульчицькою (видавництво «Навчальна книга-Богдан», Тернопіль, 2009, с. 200-212). Було б неввірно стверджувати, що українська народна казка «Коза-дереза» є лише відгомонам іранського фольклору, але одне незаперечно: вона стоїть в одному зв'язку з індо-іранською фольклорною традицією. Цей зв'язок підтверджується ще однією іранською казкою — «Шангуль і Мангуль» (оригінальна назва «Коза з дзвіночком на носі»), яка дає нам усі підстави порівнювати її з «Козою-дерезою»:

*— Я коза, вийди подивиться,
Які в мене міцні копитця.
Стою на землі дужими ногами,
Сколю усіх гострими рогами.
Хто забрав мого Шангуля?
Хто забрав мого Мангуля?
Хто буде зі мною битися?*
(«Шагуль і Мангуль»)

Вражає не лише сюжетна схожість українських та іранських казок (кажучи науковою мовою, типологія сюжетних ліній), а й у багатьох місцях текстова ідентичність. Подамо кілька прикладів.

вється — у хату входять семеро юнаків. Побачили вони, що в них так прибрано, хліба напечено, їсти наварено, то аж здивувались:

— Хто б це був?

Думали вони, гадали, проте так нічого й не вигадали.

Отаким чином минуло кілька днів, проте дівчина не показувала їм себе. Одного дня юнаки і вмовились: нехай один лишиться в хаті й сховається та стане дивитися, що воно за диво: коли їх немає вдома, хата підметена й наварено їсти.

Того дня шестеро юнаків пішли на полювання, а сьомий залишився в хаті й притаївся в кутку. Дівчина гадала собі, що в хаті нікого немає, вийшла зі схованки й заходилася підмітати хату, потому наварила їсти, принесла води, вчинила тісто й напекла хліба. Тут юнак вийшов зі своєї схованки, схопив дівчину за руку і спитав:

— Хто ти така та що тут робиш?

— Я шукаю своїх семеро братів, — відказала дівчина.

— Де ж вони поділися, твої брати?

— Того дня, коли я народилась на світ, вони не повернулись до хати.

Юнак дуже зрадів і сказав:

— Я не помиляюся, ти наша сестра! Ти отут побудь, а я піду покличу своїх братів.

Він пішов за своїми братами, і вони разом повернулися до хати. Тоді й стали питати в сестри:

— Як же так сталося, що твої брати покинули хату та не схотіли проживати в ній?

— Коли мене іще не було на світі, мої брати дуже хотіли, щоб у них була сестра. Вони поїхали на полювання і сказали моїй матері: «Коли народиться дівчинка, повісь на воротях сито, а коли народиться хлопчик, повісь на воротях рушницю, то ми знатимемо, що сталося, й не повернемося додому». Коли я прийшла на світ, моя матір дуже зраділа, що в неї дочка, і сказала братовій жінці: «Піди повісь на воротях сито». А мою тітку взяли завидки, бо в неї не було своїх дітей, і вона замість сита повісила рушницю».

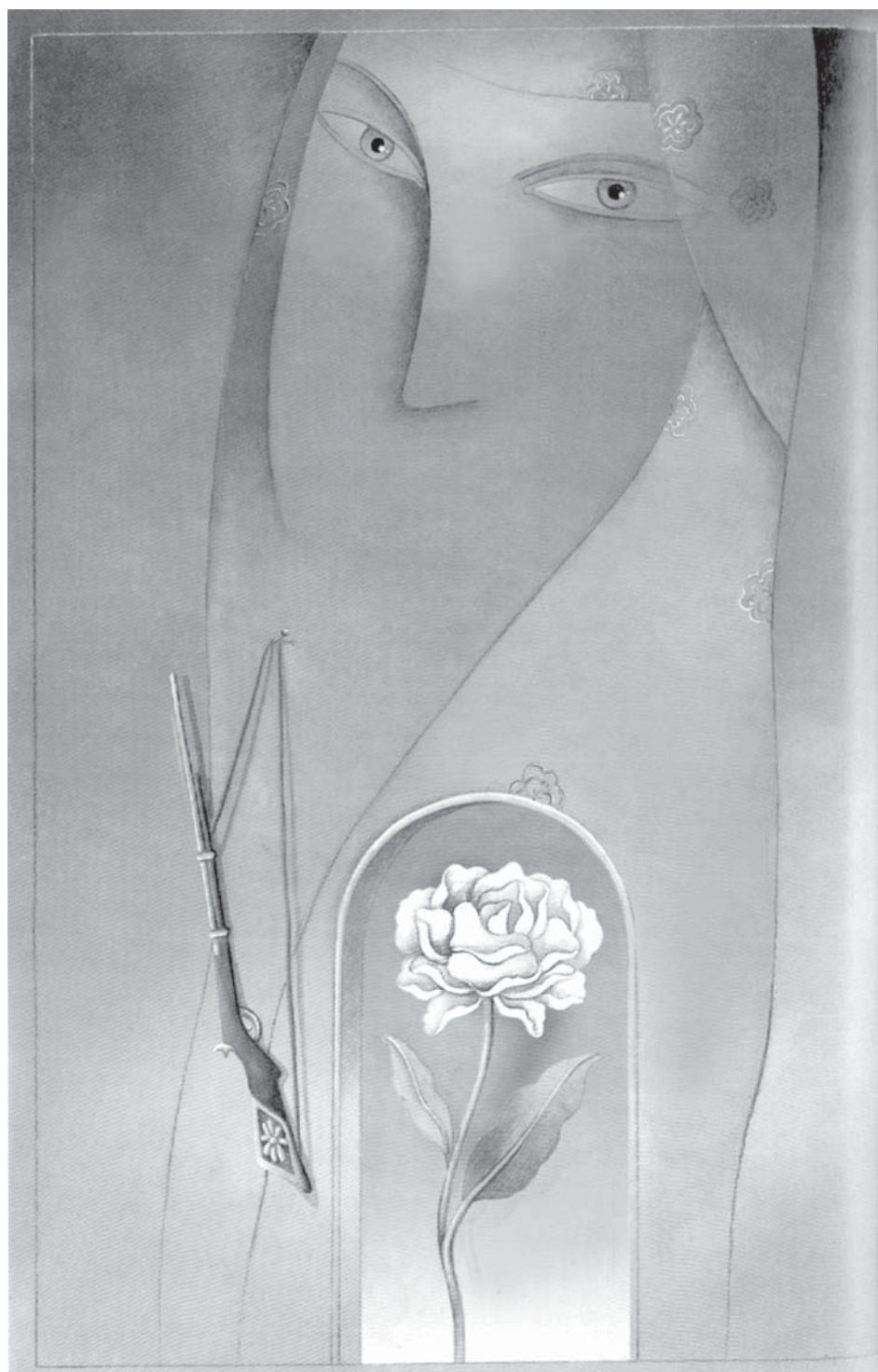
Зраділи брати, стали обіймати та цілувати свою сестру, а тоді сказали:

— Поживи трохи з нами, а там побачимо, що пошле нам Господь ласкавий.

А їхня тітка сиділа вдома та вже не знати як пишалася, що на всьому світі немає більшої красуні, як вона. От якось увечері вона і стала питати в місяця:

— Місяцю-місяцю! Скажи мені, хто гарніший, — ти чи я?

— Не ти і не я, — відказав місяць, — сестра сімох братів над усіх гарніша.

пшениця вилягла, батько узяв на плече заступ, дочка вимастила лице кислим молоком, а мати попеклася.

Тут син виколов собі око пером та й пішов до школи.

Побачив учитель, що хлопець сліпий на одне око, та й питає:

— Хлопчику-хлопчику, чому ти одноокий?

Відказав хлопчик:

— Блощиця впала в танур, мурашкові — лихо, голубові з хвоста посипалось пир'я, дерево скинуло із себе листя, вода стала каламутна, пшениця вилягла, батько узяв на плече заступ, сестра вимастила лице кислим молоком, мати попеклася, а син виколов собі око.

Тут учитель відірвав собі одного вуса і вийшов у двір. Побачив його віслюк та й питає:

— Учителю-учителю, чому в тебе один вус?

Відказав учитель:

— Блощиця впала в танур, мурашкові — лихо, голубові з хвоста посипалось пир'я, дерево скинуло із себе листя, вода стала каламутна, пшениця вилягла, батько узяв на плече заступ, дочка вимастила лице кислим молоком, мати попеклася, син виколов собі око, а учитель відірвав вуса.

А віслюк не будь дурний. Він звівся на дибки та як стане сміятися та примовляти:

— Блощиця впала в танур, мурашкові — лихо, голубові з хвоста посипалось пир'я, дерево скинуло із себе листя, вода стала каламутна, пшениця вилягла, батько узяв на плече заступ, дочка вимастила лице кислим молоком, мати попекла руку, син виколов собі око, учитель відірвав собі вуса, а мені яке до них діло? Ото вже мені втішно та смішно!

СИЛА

Було так чи не було, а жив собі горобець. Якось-то взимку, в лютий мороз, вилетів він зі свого гніздечка, щоб знайти собі яке зернятко. Ото відлетів він трохи від гніздечка, дивиться — поля навкруги побіліли від снігу, а всю воду скував міцний лід.

Нічого було робити, сів він на якусь льодину, став роззиратися на всі боки, чи не трапиться що-небудь, проте нічого так і не нагледів. Задубів він, сидючи на тій льодині, лапки йому зовсім замерзли, от він і питає в льоду:

— Льоде-льоде, звідки в тебе стільки сили?

— Хіба це сила! — відказав лід. — Коли б у мене була сила, не розтопило б мене сонце на воду!

Прилетів горобець до сонця та й питає:

— Сонце-сонце, звідки в тебе стільки сили?
— Дурненький, хіба це сила! — відказало сонце. — Коли б у мене була сила, не заступала б мене хмара!

Прилетів горобець до хмари та й питає:

— Хмаро-хмаро, звідки в тебе стільки сили?

— Господь з тобою! — відказала хмара. — Хіба то сила? Коли б у мене була сила, не гонив би мене вітер із краю в край по небу.

Прилетів горобець до вітру та й питає:

— Вітре-вітре, звідки в тебе стільки сили?

— Хіба ж то сила? — відказав вітер. — Коли б у мене була сила, то не зупиняла б мене гора!

Прилетів горобець до гори та й питає:

— Горо-горо, звідки в тебе стільки сили?

— Годі тобі, де вже там тієї сили! — відказала гора. — Коли б у мене була сила, то не росла б на моїй голові трава!

Полетів горобець до трави та й питає:

— Травице-травице, звідки в тебе стільки сили?

— Де ж узятися тій силі! — відказала трава. — Коли б у мене була сила, то не з'їдала б мене коза!

Полетів горобець до кози та й питає:

— Кізенько-кізенько, звідки в тебе стільки сили?

— Коли б у мене була сила, — відказала коза, — не зміг би мене зарізати різник!

Полетів горобець до різника та й питає:

— Різнику-різнику, звідки в тебе стільки сили?

— Гей, друже! Коли б у мене була сила, у моїй хаті миша не зробила б собі нору!

Полетів горобець до миші та й питає:

— Мишко-мишко, звідки в тебе стільки сили?

— Отаке вигайдай! — відказала миша. — Коли б у мене була сила, не з'їла б мене кішка.

Хоча й натрудив горобець свої крильця, прилетів до кішки та й питає:

— Кицю-кицю, я усюди літав, у всіх розпитував, та дуже втопився. Скажи мені, будь добра, звідки в тебе стільки сили?

Шкода зробилося кішці бідолашного горобчика, і вона відказала йому:

— Є в мене сила, от тільки та сила для моїх діточок. В один рік я народжую семеро кошенят. Одне — «Втіха моєї душі», друге — «Стрункий кипарис», третє — «Полохало голубів», четверте — «Без тебе не можу жити»... Тепер я хочу знайти кожному гарну дружину, вона пошеє шкіряну торбину, та принесе у свою хатину, наповнить пшеницею та всякою пашницею, і будуть вони жити-поживати, щастя собі заживати.

ЗМІСТ

<i>Чарівний світ іранських казок</i>	5
Дядечко Навруз	13
ПОВЧАЛЬНІ КАЗКИ	
Купцевий син	15
Царевич Ібрагім і жорстока красуня	18
Камінний одяг	23
У пошуках долі	26
Горошинка	30
Птах-буревій	33
Мегрnaz	36
Голубий птах	38
Шолудивий лисань	44
Гранатова дівчина	58
Ох	65
Вуличний крамар	72
Камінь терпіння	80
ЧАРІВНІ КАЗКИ	
Місящечола	85
Падишах та візир	103
Яблуня і див	109
Лисий пастух і шайтан	120
Син дроворуба і чарівник	124
Квітуча троянда	129
Правда і Неправда	137
Семеро братів	141
Золотий птах	146
Птах щастя	149
Кому що написано, того не минеш	159
ЖАРТІВЛИВІ КАЗКИ	
Упертюх	163
Дурні	168
Колодязна Хіджа	175

Причепа Мешхеді Алі.	179
П'ятниця, Субота та Неділя.	186
Книга про жіночі хитрощі	192
Удаваний ворожбит.	196
Безпорадні.	202

КАЗКИ ПРО ТВАРИН

Кіт-звіроїд.	204
Шангуль і Мангуль	207
Гарбуз-покотило.	210
Мисливець на левів.	212
Капосна коза.	216

«ЛАНЦЮЖКОВІ» КАЗКИ

Блощиця й мурашок	225
Сила	228

